

АЛЯКСАНДАР БАРШЧЭЎСКИ

АНТЫБАЛЫШАВІЦКІЯ ДЫ АНТЫІМПЭРСКІЯ ІДЭІ НА СТАРОНКАХ БЕЛАРУСКАГА ЭМІГРАЦЫЙНАГА ЧАСОПІСА „РУХ”

Няцэлы год пасья Другой Сусьветнай вайны ў красавіку 1946 году выйшаў у сьвет раней нікому невядомы беларускі часопіс „Рух”. Часопіс гэты меў падзаглавак: Орган Цэнтралі Пасярэдніцтва Беларускага Вызвольнага Руху. На тытульнай старонцы „Руху” гаварылася пра тое, што часопіс выходзіць у Італіі. Ужо ў другім нумары пэрыёдыка не згадвалася, што „Рух” выдаецца ў Італіі, а пачынаючы ад чацьвёртага нумара быў зьменены падзаглавак на: Орган Беларускай Нацыянальна-Вызвольнай Думкі. На пятым нумары, які выйшаў у чэрвені 1948 году, „Рух” спыніў сваё існаваньне.

Адзін з выдатных беларускіх эміграцыйных дзеячаў, айцец Аляксандар Надсан, сказаў мне, што „Рух” ніколі не выдаваўся ў Італіі, але выходзіў у Заходняй Нямеччыне, а зманлівая інфармацыя пра ягоны друк у Італіі вынікала з канспірацыйных мэтаў. Праўдападобна, ініцыятары й выдаўцы пэрыёдыка стараліся такім чынам увесці ў зман савецкіх агентаў, якія досыць свабодна дзейнічалі ў Заходняй Нямеччыне, вышукоўваючы там эмігрантаў, варожа настаўленых да Савецкага Саюзу.

Часопіс „Рух” адназначна варожа ставіўся да савецкае дзяржавы, трактуючы яе як структуру імперыяльную, якая няволіць дзясяткі нерасейскіх народаў ды ўсякімі сіламі імкнецца да пашырэння сваёй дамінацыі ў сьвеце.

Рэдактары „Руху” праявілі ў сваёй выдавецкай ініцыятыве максымум асьцярожнасьці й канспірацыйнасьці. Такі падыход выявіўся ўжо ў першым нумары „Руху”, у якім Рэдакцыя, між іншым, напісала:

Часопіс павінен быць у першую чаргу пашыраны сярод беларускага грамадзкага актыву – людзей, якія актыўна сяньня працуюць сярод беларускай эміграцыі і заслугоўваюць на поўны давер. Далей часопіс можа быць пашыраны сярод і тых беларусаў, якія зьяўляюцца сяньня пасьўнымі ў грамадзкім жыцці, але ёсьць пэўнымі і чэснымі людзьмі. Ад гэтых апошніх часопіс посьле прачытаньня павінен быць узяты назад. Трэба моцна высцерагацца, каб часопіс ня трапіў у неадпаведныя рукі рознага роду сваіх ці чужых правакатараў. Кажны, хто распаўсюджвае часопіс, павінен у памяці весці ўлік атрымаўшых яго асоб, каб ведаць, наколькі ахоплены ім наш грамадзкі актыў. Пры гэтым трэба трымацца наступных правілаў:

1. Перадаючы часопіс іншаму, ніколі не гавары, ад каго ён атрыманы. У выпадку канечнай патрэбы падавай зусім іншыя, але непраўдзівыя крыніцы, з якіх часопіс паходзіць.
2. Перадавай часопіс іншым толькі ў „чатыры вочы” бяз сьведкаў.
3. Матар’ял з часопісу шырока выкарыстоўвай у гутарках зь іншымі беларусамі.

Увага. З прычынаў тэхнічнага характару першы нумар гэтага часопісу выходзіць лацінайцай. У далейшым будзем старацца аднак выдаваць часопіс кірыліцай¹

Быццам бы запырэчаньнем думак, выказаных у інструкцыі, ёсьць тое, што ўсе публікацыі, зьмешчаныя ў часопісе „Рух”, былі падпісаныя поўнымі імёнамі й прозьвішчамі аўтараў. Зусім магчыма, што былі яны несапраўднымі прозьвішчамі, а толькі псэўданімамі.

Трэба падкрэсьліць, што выдаўцы выканалі сваё абяцаньне адносна пераходу часопіса з лацінскага шрыфту на кірылічны. Ужо нумары 2-3 „Рэха” былі надрукаваныя кірыліцай, якой прытрымліваліся выдаўцы да канца існаваньня „Руху”.

Зьмест 1-га нумара сьведчыў пра шырокі тэматычны дыяпазон публікацыяў на старонках „Руху”. І так, былі ў ім зьмешчаныя наступныя даволі абшырныя й зьмястоўныя артыкулы: *На новым этапе барацьбы* Алесь Крыгі, *Не зрачэмся, а пераможам* Лявона Глебы, *Пад гнётам нямецкага фашызму* Я. Каранеўскага, *Беларусы ў нямецкіх канцэнтрацыйных лягерах* А. Маханевіча, *На землях Беларусі* Васіля Калесьнікі, *Лаўба прыгонных душ* С. Лукашонка.

Ужо ў першай публікацыі пад назовам *На новым этапе барацьбы*² адназначна выявілася палітычная пазыцыя выдаўцоў, якія моцна атакавалі талітарныя сыстэмы. Аўтар артыкула Алесь Крыга востра заатакаваў як гітлераўскую, гэтак і сталінскую сыстэмы, падкрэсьліваючы іх тэрарыстычны й антычалавечны характар.

¹ *Інструкцыя аб пашырэнні і карыстаньні часопісам*, у: „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 2.

² А. Крыга, *На новым этапе барацьбы*, тамсама, с. 1-3.

Беларускі народ на шляху сваёй няўпыйнай барацьбы за вольнае і незалежнае існаваньне і права жыць чалавечым жыцьцём без чужацкае апекі перажывае сяньня най-больш цяжкі мамэнт, параўнаньня якому ня знойдзеш у дасюлешняй нашай гісторыі. Апошняя крываваая вайна прынесла нам безьліч новых крываваых ахвяраў і калясальнае зьнішчэньне нашага краю. Яна, посьле кароткага, але незвычайна балючага здэку нямецкага фашызму, у сваім канчальным выніку ня толькі замацавала той жудасны стан нявольніцтва, фізычнага і маральнага тэрору, які яшчэ перад гэтым народ наш перажываў „пад сонцам” адзінай у сьвеце „самай дэмакратычнай” сталінскай канстытуцыі, але яшчэ больш заціснула аковы няволі на шыі нашага народу, поўна і безаглядна кінула нашу Бацькаўшчыну на нялюдзкі здэск бальшавіцкага чырвонага фашызму.

У выніку гэтых падзеяў на шырокіх прасторах нашай Бацькаўшчыны ізноў лютуе самавольна бальшавіцка-маскоўскі наезьнік, а цэлыя мільёны нашага народу разагнаны сяньня па неабсяжных прасторах Сібіру і паўночных тундраў, ад Камчаткі аж да Атлянтычнага акіяну. Бальшавіцка-маскоўскі імперыялізм, рыхтуючыся да ўдару супраць заходніх дэмакратыяў з мэтай распаленьня даўно абяцанай сусьветнай пралетарскай рэвалюцыі, прыгатаўляе на прасторах нашай Бацькаўшчыны баявое запlechча сваёй агрэсыі, нішчачы і разганяючы заўсёды непакорныя захопніцкім плянам Масквы беларускія нацыянальныя сілы і насаджаючы на іх месца цэлыя горды заўральскіх манголаў, сьлепа паслушных крывавым дэспатам чырвонага Крамля³.

У далейшых сваіх разважаньнях аўтар артыкула выказвае спадзяваньне, што беларускі народ, балюча дасьведчаны й ашуканы, не паддасца чужой сіле й заўсёды будзе імкнуцца да таго, каб быць гаспадаром на ўласнай зямлі, і не пашкадуе высілкаў ды ахвяраў дзеля таго, каб скінуць аковы няволі ды стацца вольным народам з той мэтай, каб далучыцца да сям’і дэмакратычных дзяржаваў сьвету. Аўтар выяўляе перакананьне, што змаганьне беларусаў спыніцца толькі тады, калі здзейсьняцца поўнасьцю іхныя нацыянальныя й дзяржаўныя ідэалы.

Аналізуючы актуальную сытуацыю ў сьвеце, Алесь Крыга піша:

Яшчэ так нядаўна замоўклі апошнія выстрэлы крывавай шасьцілетняй вайны, разьдзьмуханай імперыялістычным і варажым дэмакратычнаму сьвету нямецкім фашызмам. А ўжэ сяньня з шалёнай шыбкасьцю паўстаюць і завастраюцца што раз новыя непаразумеьні і канфлікты, якія ніякім чынам не ўдасца зьліквідаваць, пакуль побач із запраўднымі і дэмакратычнымі будзе існаваць ня менш агрэсыўны і варажы ім чырвоны сталінскі фашызм. Усё прамаўляе за тым, што барацьба супраць бальшавізму паняволеных ім народаў будзе ўсьцяж разгортвацца і ахопліваць сваім полымем што раз новыя краіны, якія апынуліся ці яшчэ апынуцца пад валаданьнем ці забойчымі ўплывамі захопніцкай Масквы. І гэтая барацьба можа закончыцца толькі й выключна поўнай перамогай волі над тыраніяй, праўды над фальшам і несправядлівасьцю.

³ Тамсама, с. 1.

Але кажная перамога толькі тады можа быць рэальным фактам, калі барацьба за яе ахопіць усе жывыя сілы народу. І толькі той народ можа спадзявацца ад яе здзяйснення сваіх мэтаў, каторы сам возьме актыўны ўдзел у барацьбе, не аглядаючыся на другіх. Кажны народ толькі сам сабе можа заваяваць вызваленне, бо пры яго пасыўнасьці агульная хваля барацьбы пройдзе міма яго або кіне яго ў новую няволю⁴.

Свае характарыстыкі й спасьцярогі аўтар заканчвае наступнай канклюдзіяй.

Новая бальшавіцкая „турма народаў“, гэтая найвялікшая ганьба дваццатага веку, разваліцца пад магутным і згодным ударам усіх народаў, якім бальшавізм сілком накінуў ці імкнецца накінуць свае забойчыя аковы. Дык не павінна быць ніводнага спасярод нас, хто-бы ў гэты цяжкі, але так адказны і многа абяцаючы мамэнт стараўся стаць у баку, баючыся наражаць на небаьспеку сваё собскае існаваньне. Усе жывыя сілы народу, усе гордыя патомкі гордых Крывічоў павінны сяньня задзіночыцца для працы й змаганьня за вольнасьць і незалежнасьць нашай Бацькаўшчыны!⁵.

Варта адзначыць, што ў ахарактарызаваным артыкуле нямала ёсьць элемэнтаў прапагандысцкіх і спрощаных. Пры гэтым аднак трэба заўважыць, што фінальныя высновы мелі ў сабе шмат прарочых момантаў.

У цікавым аналітычным артыкуле пад назовам *Не зрачэмся, а пераможам*⁶ Лявон Глеба разгледзеў розныя аспекты ўзьнікнення беларускай незалежнай дзяржавы. Публіцыст эміграцыйнага часопіса выказаў цікавую ды, несумненна, слушную думку пра тое, што ў выніку Другой Сусьветнай вайны некаторыя народы, якія мелі незалежныя дзяржавы перад вайною, страцілі іх у выніку змаганьня дзвюх таталітарных сыстэмаў. Па словах аўтара, вайна ды ейныя вынікі прычынілі многа зла таксама Беларусі. Аднак публіцыст верыць у тое, што гэтая зьява часовая ды што Беларусь пойдзе ў канцы канцоў шляхам сваіх нацыянальных ідэалаў:

Наадварот, – піша Лявон Глеба – мы не памылімся, калі скажам, што сягоньня якраз больш, як калі перад гэтым, наш народ зьяднанаы адной думкай і імкненьнем - скінуць ярмо маскоўска-бальшавіцкага фашызму і стацца гаспадаром на сваёй зямлі. Сягоньня, больш як калі перад гэтым, ідэал незалежнасьці Крывіі ясьнее перад крывіцкім народам, бо сягоньня якраз гэты ідэал знаходзіцца ў вогнішчы змаганьня дзвюх ідэяў – ідэі свабоды чалавека й народаў і ідэі таталітарызму. Зьнішчэньне гітлераўскага рэжыму – гэта толькі пачатак гэтага змаганьня. Яно няўхільна пацягне за сабой далейшыя калізіі, якія ўжо сяньня на нашых вачох насыпяваюць. Мір, які сяньня мы маем, зьяўляецца толькі ча-

⁴ Тамсама, с. 3.

⁵ Тамсама.

⁶ Л. Г л е б а . *Не зрачэмся, а пераможам*, тамсама, с. 4-10.

свай перадышкай, часовым перапынкам гэтых двух ідэяў. Нельга ўявіць сабе пагадненьня гэтых ідэяў, як нельга пагадніць сьвету і цемры. Нельга ўявіць сабе, каб бальшавізм мог сыграцца ў канцэрце дэмакратыі, паколькі ягоная палітычна-ідэалагічная танцавая дыямэтральна супярэчная апошняй. Таму пытаньне дзяржаўнай незалежнасьці Крывіі знаходзіцца сяньня ў пляне міжнароднае праблемы незалежнасьці паняволеных народаў. Гэта вонкавая прэмісія сьняняшняга нашага палажэньня. Незалежна ад іх мы мусім ясна здаваць сабе справу і з унутраных прэмісіяў нашага вызвольна-нацыянальнага руху, мы мусім усьведаміць ягоны гістарычны напрамак і магчымасьці далейшае гістарычнае дынамікі яго на сьняняшнім этапе. Мы не павінны забывацца аб пэрманэнтнай нацыянальнай рэвалюцыі і на абшарах былое Расеі, завяршэньне якой у 1917 годзе спынілі часова бальшавікі. У гэтым гістарычным маштабе мы павінны разглядаць крывіцкі вызвольна-нацыянальны рух. Ён не зьяўляецца адзіночным зьявішчам. Такім чынам, і ў міжнародным пляне сучаснага ўкладу палітычных сілаў і ў пляне гістарычным ён зьвязаны глыбейшымі ідэйна-філязафічнымі формуламі. Разгледзець лініі нашага руху ў рамках гэтых агульных формулаў, каб пабачыць ясьней ягоныя пэрспэктывы і ўваходзіць у заданьне гэтага артыкулу⁷

У далейшых сваіх разважаньнях публіцыст „Руху” правёў гістарычны экскурс, даказваючы, што расейскі імперыялізм расправіўся зь Вялікім Княствам Літоўскім і паддаў беларускую нацыю самаму жорсткаму сацыяльнаму й нацыянальнаму прыгнёту і што Савецкі Саюз прадоўжыў імперскую палітыку ў галіне паняволеньня іншых народаў і падпарадкаваньня іх расейскім інтарэсам.

Меркаваньнем Лявона Глебы, парываючым прыкладам вызваленьня беларусаў з расейскага ярма быў Акт 25 Сакавіка 1918 году, у якім беларускі народ праявіў імкненьне да стварэньня вольнай і сувэрэннай беларускай нацыянальнай дзяржаўнасьці. Аднак сілы былі моцна няроўныя, і пераможаныя беларусы, якія стаялі на грунце беларускай нацыянальнай дзяржавы, прымушаны былі шукаць прытулку ў шырокім дэмакратычным сьвеце. Бальшавізм, расправіўшыся з БНР, увёў у Беларусь самы дзікі й жорсткі тэрор, аднак у хуткім часе пайшоў на ўступкі ў форме НЭП-у. Нягледзячы на ўсе лібэралізмы з боку савецкай Расеі, Савецкі Саюз ніколі не адступіў ад ідэі поўнага панаваньня ў Беларусі як у духоўнасьці, гэтак і ў эканоміцы. Разглядаючы гэтае пытаньне, Лявон Глеба піша:

Зьліквідаваўшы гвалтам Беларускую Народную Рэспубліку, бальшавікі спрабавалі ашукаць крывіцкі народ, падсоўваючы яму на яе месца новы твор – БССР (Беларускую Савецкую Сацыялістычную Рэспубліку). Як выглядала і выглядае гэтая Беларуская Рэспубліка ў сапраўднасьці, мы добра ведаем. БССР ня мела і ня мае ніякага самастойнага

⁷ Тамсама, с. 4.

голасу як дзяржава, хоць ёй, паводле сталінскай канстытуцыі, давалася нібы права ажыццяўляць уладу „самастойна захоўваючы свае сувэрэнныя правы” (арт. 13), а нават „права свабоднага выходу з СССР” (арт. 15). Усе асноўныя пастановы былі й ёсьць у кампэ-тэнцыі Масквы. Усе галаўнейшыя наркаматы (земляробства, фінансаў, унутраных спраў, дзяржаўнае апекі, лёгкае прамысловасці і інш.) зьяўляюцца саюзна-рэспубліканскімі. Інакш кажучы, яны толькі выконваюць тое, што загадвае Масква. Наркамат абароны, замежных спраў, замежнага гандлю, шляхоў зносін, сувязі, авіяцыі, узбраеньня няма зусім! Увесь дзяржаўны бюджэт даваўся БССР згары з Масквы. Аб самастойнасці фінансавай палітыкі ўраду БССР і ягонага наркамфіну сьведчыць ужо хаця-б той сьмеху варты факт, што ўрад БССР ня мае права нават павысіць зароботную плату якой-небудзь групе работнікаў ці інтэлігенцыі. Уся адміністрацыя БССР мусіць выконваць толькі загады партыі, якая праводзіла ўказаньні Масквы. На чале кожнай устновы або прадпрыемства стаіць у Савецкай Крывіі, як правіла, сябра бальшавіцкай партыі, які праводзіць лінію партыі.

Увесь дзяржаўна-адміністрацыйны апарат БССР абсаджаны бальшавікамі, якія мусяць узгадняць сваю дзейнасьць з пастановамі партыйных арганізацыяў. У ажыццяўленьні пастановаў партыі дапамагае ўсёмагутнае НКВД, якое мае ўсюды свае шчупальцы. Яны праводзяць кантролю ўсіх устаноў і прадпрыемстваў. Перад ворганамі НКВД дрыжыць і старшыня Вярхоўнага Савету БССР, і старшыня г.зв. Крывіцкага ўраду, і народныя камісары, ня кажучы ўжо аб кіраўнікох трэстаў і больш дробных установаў. Не Крывіцкі народ кіруе гэтай рэспублікай, а бальшавіцкая партыя, якая выконвае загады Масквы⁸.

У фінальных канклюдзіях публіцыст часопіса „Рух” выказвае веру ў распад савецкай імперыі ды ўзьнікненьне на яе руінах беларускай незалежнай нацыянальнай дзяржавы.

Артыкул Язэпа Каранеўскага пад назовам *Пад гнётам нямецкага фашызму*⁹ мае ўнікальны характар у беларускай паваеннай эміграцыйнай публіцыстыцы, якая наогул пазьбягала тэмы нямецкіх злачынстваў у Беларусі, кладучы галоўны націск на зладзеянні расейскага бальшавізму. Язэп Каранеўскі быццам бы адступіў ад гэтай традыцыі й пастараўся разлажыць віну за беларускія беды й няволю на двух акупантаў, г. зн. на бальшавізм і на гітлерызм.

На пачатку публікацыі аўтар звярнуў увагу на тое, што становішча беларусаў было натоўкі цяжкім і бязвыхадным, што былі яны схільныя падтрымаць кожную зьмену ўлады, не заглыбляючыся ў характар гэтых зьменаў. Менавіта з гэтай прычыны – па словах Каранеўскага – з палёгкай аднесьліся яны да ўпадку савецкай сыстэмы ды з надзеяй успрынялі прыход немцаў. Характарызуючы гэты стан рэчаў, Язэп Каранеўскі сьцьвердзіў:

⁸ Тамсама, с. 7-8.

⁹ Я. Каранеўскі, *Пад гнётам нямецкага фашызму*, тамсама, с. 11-18.

Дзеля гэтага пачатак вайны ў 1939 г., а перадусім паход немцаў на ўсход у чэрвені 1941 г. спаткаў наш народ з глыбокай радасьцю і надзеяй. Беларускія палітычныя дзейнікі ня мелі ніякіх ілюзіяў што да плянаў Нямеччыны на ўсходзе Эўропы. Яны разумелі, што Гітлераўская Нямеччына перадусім шукае сабе „Лебэнсраўму”, аб’ектам якога ёсьць і наша Бацькаўшчына. Аднак пры зьмене сытуацыі і заабсэрбаваньні немцаў вайною, яны мелі надзею ўратаваць і захаваць усе тыя нацыянальныя сілы, якіх не пасьпелі яшчэ зьнішчыць бальшавікі, ды захапіўшы ў свае рукі грамадзкае жыцьцё краіны, узмоцніцца і зарганізавацца нацыянальна. Былі падставы думаць, што немцы, занятыя нялёгкаю для іх вайною і змаганьнем з бальшавізмам, ня будуць прынамсі ў ваенны пэрыяд перашкаджаць арганізаваньню беларускага грамадзкага жыцьця, паглыбленьню нацыянальнай сьведамасьці, узгадоўваньню нацыянальных кадраў, разьвіцьцю асьветы і нацыянальнае культуры. Гэтыя пляны мелі для нас першараднае значэньне, бо посьле даўгалетняга панаваньня бальшавікоў, посьле шматлікіх чыстак і ліквідацыі беларускай інтэлігэнцыі пад відам „нацдэмаўшчыны”, „кулацтва”, „трацкістых”, рознага роду „фашыстых”, ды на пасьледак наагул „ворагаў народу” беларускі нацыянальны актыў быў у вялікай меры зьнішчаны і разагнаны, а ўзмоцненая русыфікацыя кансэквэнтна праводжаная бальшавікамі ці то пад прэтэкстам змаганьня з нацыянальным беларускім сэпаратызмам, ці то ліквідаваньня „штучных бар’ер”, якімі беларускія „нацдэмы” і „агенты замежнай інтэрвэнцыі” стараліся аддзяліцца ад „вялікага і самага прагрэсыўнага рускага народу”, глыбока запусьціла свае карэньні. Нацыянальнае ўзмацненьне ўнутры было тады вялікім наказам хвіліны. Пры гэтым сярод беларускіх палітычных кругоў пераважаў ужо тады пагляд, што Нямеччына ў канчальным выніку вайны будзе разьбітай, але што разам з гэтым або непасрэдна пасья гэтага разваліцца і Савецкі Саюз, што павінна ляжаць у інтарэсах таксама яго прыпадковых саюзьнікаў – Ангельшчыны і Амэрыкі. Такім чынам трэба было лічыцца і зь вялікімі зьменамі на ўсходзе Эўропы, да якіх беларускі народ павінен быць адпаведна прыгатаваны, каб здзейсьніць свае сьвятыя ідэалы вольнай і незалежнай Беларусі. Дзеля гэтага цьвярозы палітычны розум дыктаваў, што мамэнт нямецкай акупацыі і трэба належна выкарыстаць для ўзмацненьня і змабілізаваньня нацыянальных сілаў для будучых падзеяў¹⁰.

У прыведзеных канклюдзіях аўтара побач са слушнымі сьцьвярджэньнямі выступаюць таксама паўпраўды альбо й поўныя зафальшаваньні. Публіцыст „Руху” не заўважыў таго, што толькі частка беларусаў усклала спадзяваньні на немцаў і чакала ад іх палёгкі свайго жыцьця. Большасьць беларускай нацыі да такой ступені была духоўна зняволеная бальшавікамі ды так моцна верыла ў тое, што савецкая сыстэма найбольш справядлівая й дэмакратычная ў сьвеце, што ад самага пачатку акупацыі бачыла ў немцах свайго га-лоўнага ворага й гарача жадала ім поўнага паражэньня. Якраз гэтым тлумачыцца вялікая падтрымка беларусаў для савецкага партызанскага руху

¹⁰ Тамсама, с. 11.

й сабатаваньне шматлікіх нямецкіх законаў і наказаў. Колькасьць беларусаў, якія нямецкую ўладу ўспрынялі як вызваленьне, была параўнаўча мізэрная й нязначная. Трэба аднак прызнаць амаль што поўную рацыю Каранеўскаму ў тым месцы, дзе ён характарызуе нямецкую палітыку ў адносінах да Беларусі наступным чынам:

З мэтай аслабленьня нацыянальных рухаў паасобных народаў і распаленьня сярод іх негаснучых спораў і непаразуменьняў немцы шырака і безаглядна павялі палітыку драбленьня і разьдзелаў этнаграфічных тэрыторыяў і нацкоўваньня адной нацыянальнасьці супраць другой. Гэтая палітыка „*Divide et impera*” найбольш ярка адбілася на Беларусі. Афіцыйна вызнаваная Беларусьсю была толькі тэрыторыя Генеральнага Камісарыяту Беларусі із сталіцаю ў Менску, якая абыймала прыблізна адну трэцюю частку ранейшага і таксама не абыймаючага ўсяго нашага этнаграфічнага прастору БССР. Толькі на гэтай невяліччай тэрыторыі афіцыйна дазвалялася ў публічным жыцьці беларуская мова, ніжэйшая адміністрацыя і школьніцтва, прэса ды магчымай была мінімальнае культурнае праца, падпарадкавана нямецкаму кантролю. Часьць Заходняе Беларусі – Беласточчына, Гарадзеншчына і Ваўкавышчына – была прылучана непасрэдна да нямецкага Рэйху, дзе немцы, згодна свайго прынцыпу, усьцяж выкарыстоўвалі польскую меншасьць супраць беларускае большасьці¹¹.

Асобнай праблемай, якая знайшла слушную інтэрпрэтацыю з боку Каранеўскага, было пытаньне калгасаў у Беларусі. Аўтар падкрэсьлівае, што беларускае сялянства, сілай загнанае бальшавікамі ў калгасы, верыла, што нямецкая ўлада ліквідуе калектыўную ўласнасьць і раздасьць зямлю ды сельскагаспадарчыя прылады ранейшым законным уладальнікам. Немцы аднак ня выканалі гэтых беларускіх спадзяваньняў, абяцаючы беларусам, што толькі пасля вайны калгасная сыстэма будзе поўнасьцю ліквідаваная.

Публіцыст „*Руху*” зьвярнуў таксама ўвагу на тое, што немцы, кіруючыся ідэяй вынішчэньня беларусаў, увялі на тэрыторыі цэлай акупаванай краіны надзвычай жорсткія правянтавыя нормы, якія пагражалі мясцовым жыхарам масавай сьмерцю.

Язэп Каранеўскі ў сваёй публікацыі ахарактарызаваў шырокі спэктар іншых злачынстваў немцаў, якія сьведома імкнуліся да як найшырэйшага выкарыстаньня эканамічных рэсурсаў Беларусі для сваіх патрэбаў і татальнага зьнішчэньня беларускай нацыі.

Ужо сам заглавак чарговай публікацыі – артыкула А. Маханевіча *Беларусы ў нямецкіх канцэнтрацыйных лягерах*¹² – сьведчыць пра тое, што эмі-

¹¹ Тамсама, с. 12.

¹² А. Маханевіч, *Беларусы ў нямецкіх канцэнтрацыйных лягерах*, тамсама, с. 19-20.

грацыйны публіцыст крануў адзін з найбольш драматычных бакоў гітлераўскай злачыннай дзейнасці ў часе акупацыі. Артыкул гэты зьяўляецца сьведчаньнем выключнай адвагі й сумленнасці аўтара, які зь вялікай дозай адкрытасці й аўтэнтызму паказаў некаторыя аспекты гітлераўскай злачыннай дзейнасці, выяўленай у масавым праграмным нішчэньні неарыйскіх народаў, у тым ліку й беларускай нацыі. Эміграцыйны аўтар нанёс удар па ўсіх тых апалегетах гітлерызму, якія стараліся даказаць, што нямецкія акупанты прасьледавалі й каралі толькі тых, хто збройна выступаў супраць гітлераўскае Нямецчыны. Маханевіч пераканаўча даказвае, што ўжо ў першыя дні пасля заваяваньня беларускіх земляў гітлераўцы распачалі масавы тэрор у адносінах да беларускага насельніцтва, у істоце незалежна ад таго, якія яно мела палітычныя перакананьні й погляды. Эміграцыйны аўтар, між іншым, піша на гэтую тэму:

Ужо амаль ад самага пачатку нямецкай акупацыі Беларусі вялікая колькасць беларусаў трапіла ў нямецкія канцэнтрацыйныя лягеры. Дзякуючы надзвычай цяжкім жыццёвым абставінам лягернага жыцця мала каму ўдалося выйсці жывым з гэтых „фабрык сьмерці”. Дзеля таго вось хацеў-бы гэтай інфармацыйнай зацемкай аддаць можа апошняю ўслугу тым маім таварышам-вязьням, якія народжаныя ў няволі сваё жыццё закончылі таксама ў найстрашнейшых нявольніцкіх дамох, якімі зьяўляліся нямецкія канцэнтрацыйныя лягеры. Замардаваныя нямецкімі катамі і іх прыслужнікамі – вязьнямі, яны ўжо ніколі не пабачаць родных беларускіх зямель, сваіх жонак, дзяцей, матак і бацькоў. Вецер разagnaў іх попел па палёх Аўшвіца, Гросс-Росэн, Вэймар-Бухэнвальду, Ораненбургу.... Гусэн, Дахаў. Іх будучь чакаць дома доўгія месяцы, а нават гады – але даражэна.

Менска-полацкім транспартам перавезена ў Аўшвіц 1500 чалавек – пераважна беларусаў. Транспарт трываў цэлы тыдзень. Тыдзень у таварных вагонах без вады, ежы – па 80-90 чалавек у кожным. На станцыі Аўшвіц – каля 100 трупаў. Пасля трох месяцаў карантыну асталося нас жывымі чалавек 250-300. Ужо падчас карантыну на тыфус памёрлі з голаду Паўлаў з Лідчыны, бацька беларускага паэты Макарэвіч з Лідчыны. Калодка з Вялейкі, амаль усе беларусы, у ліку 140 чалавек вывезеных з вялейскай турмы, Лазарэвіч з Глыбокага, др Васілеўскі з Браслаўшчыны, сьмяротна хворы Левановіч з пад Крэва меў апухшыя ногі і ледзь мог хадзіць. Цяжка хварэў Мілюк Павал з Баранавіч. Яго пасля перавезлі ў К. З. Дора-Нортгаўсэн і яшчэ ў красавіку 1945 году ён быў жывы¹³

У далейшых сваіх разважаньнях публіцыст „Руху” заняўся лягерным лёсам вядомага беларускага дзеяча ксяндза доктара Глякоўскага, які быў арыштаваны немцамі й пасаджаны ў лягер Аўшвіц, а пасля перавезены ў Бухэнвальд, дзе сядзеў разам зь сьвядомым беларусам, ксяндзом Мальцам,

¹³ Тамсама, с. 19.

і працаваў у фабрыцы амуніцыі. З артыкула Маханевіча даведваемся, што фабрыка гэтая ў жніўні 1944 году была збамбардаваная амэрыканскай авіяцыяй. У выніку гэтага страшэннага налёту было забітых каля тысячы гітлераўцаў і 400 вязняў. Аўтар „Руху” ня ведае, ці сярод забітых апынуўся таксама ксёндз Глякоўскі. Выказвае ён аднак думку, што, праўдападобна, абодва беларускія ксяндзы загінулі, бо ў пазьнейшы час ніхто іх болей не сустрэў і ня чуў пра іх.

Маханевіч звярнуў увагу й на тое, што сярод лягерных вязняў вельмі многа было беларускай інтэлігенцыі. Хаця нямала ў лягеры пападала й вясковых жыхароў, якія, як правіла, былі арыштаваныя з прычыны дробных правінаў. Характарызуючы асабовы склад беларускіх лягернікаў, Маханевіч піша:

Асабліва многа было ў канцэнтрацыйных лягерах беларускай інтэлігенцыі з усходняй часткі Беларусі. На вялікі жаль не магу ўжо сяньня ўспомніць усе іхнія прозьвішчы. Фактычна ўсе мы былі азначаныя толькі нумарамі і прозьвішча ніколі не ўспаміналася. Ведаю, што загінуў шчыры беларус ужо ў старэйшых гадох – судзьдзя з Старобіна, быўшы працаўнік беларускіх выдавецтваў у Менску Хвёдараў – быў надта цяжка хворы і мабыць памёр. Памёрла таксама багатая частка беларускай мястэчковай і вясковай інтэлігенцыі раёнаў Слуцкага і Грэскага. Пераважна гэта былі людзі, якія памятавалі беларускі нацыянальны ўздым Случчыны ў 1918-1919 годзе. Беларускія дэмакраты–незалежнікі былі супраць усякай акупацыі на Беларусі і днямі цэлымі падчас доўгага карантыну апавядалі аб Чарвякову, якога яны асабіста зналі. Прышчэпаву, праф. Ігнатоўскім, аб беларускім нацыянальна-дэмакратычным руху ўва ўсходняй частцы Беларусі.

На жаль вялікі, паўтараю, амаль усе гэтыя вязні, працуючы ў надта цяжкіх абставінах, церпячы голад і холад, пагінулі ў канцэнтрацыйных лягерах¹⁴.

Свой артыкул Маханевіч заканчвае балючай інфармацыяй пра тое, што многія беларусы, якім цудам удалося перажыць нямецкія канцэнтрацыйныя лягеры, знаходзячыся на тэрыторыях, занятых альянтамі, пад уплывам савецкай прапаганды дабравольна паехалі ў Савецкі Саюз, быццам бы ня думаючы пра тое, што чакаюць іх у СССР арышты й новыя ссылкі ў „ісправительно-трудовыя лагеры”, дзе іх чакалі пакуты, зьдзекі, а часта й сьмерць.

У публікацыі С. Лукашонка пад назовам *Лаўба прыгонных душ*¹⁵ закралася балючая тэма прымусовага перасяленьня ў СССР тых беларусаў, якія

¹⁴ Тамсама, с. 19-20.

¹⁵ С. Лукашонка, *Лаўба прыгонных душ*, тамсама, с. 29-31.

пасля вайны апынуліся ў эміграцыі на Захадзе. Як вядома, Савецкі Саюз зрабіў вялікія намаганні ў тым напрамку, каб пераможныя заходнія краіны ня толькі згадзіліся на дабравольнае перасяленне ў Савецкі Саюз былых савецкіх грамадзянаў, але таксама на іх прымусовую дэпартацыю. Вядома, што ў многіх выпадках такія дэпартацыі праводзіліся з прымяненнем найбольш грубай сілы і што ў сувязі з гэтым нярэдка даходзіла да самагаўстваў з боку тых, хто добра ведаў, чым ім пагражае пераезд у „шчаслівую савецкую краіну”. Паводле сьведчаньня многіх верагодных эмігрантаў, ведаем, што шматлікія беларусы, украінцы, расейцы ці прыбалты, якіх альянты прымушалі вяртацца ў Савецкі Саюз, падразалі сабе жылы на руках ці горле, вешаліся, кідаліся пад цяжкі альбо скакалі з суднаў у мора. Былі гэта тыя сьвядомыя людзі, якія ўжо да вайны пабывалі ў савецкіх канцлягерах або турмах і добра ведалі, што, вярнуўшыся пад апеку „бацькі народаў”, ізноў стануцца ахвярамі самых суровых савецкіх рэпрэсіяў.

Публіцыст „Руху” крануў між іншым справу тых беларусаў і ўкраінцаў, якія да вайны былі польскімі грамадзянамі. Пасля вайны Савецкі Саюз трактаваў іх як савецкіх падданных, якія мусяць безварункова вярнуцца ў СССР. На жаль, заходнія краіны прынялі такі несправядлівы й грозны для эмігрантаў пункт погляду, які пагражаў тысячам людзей. Характарызуючы гэтую балючую праблему, С. Лукашонак напісаў:

Хто ня ведае сапраўднага палажэньня людзей у СССР, таму цяжка зразумець, чаму гэта цэлыя сотні тысяч людзей, вывезеных прымусова на катаржную працу ў Нямецчыну і галоднае харчаваньне, цяпер катэгарычна адмаўляюцца ад выезду назад у „шчаслівую” сацыялістычную бацькаўшчыну. А трэба ведаць, што і тыя з беларусаў, што раней вярнуліся ў Беларусь, зрабілі гэта ў большасьці выпадкаў пад фізычным ці маральным прымусам, які тарнавалі як прадстаўнікі савецкіх місыяў, так і акупацыйныя ўлады на патрабаваньне саветаў. Ды ня менш паказальным для кожнага чужынца быў факт, з якой назойлівасьцю дамагаліся савецкія ўлады прымусовай рэпатрыяцыі сваіх і не сваіх грамадзян, ужываючы пры гэтым усялякіх ведаемых толькі для НКВД хітрыкаў і подласьцяў і стараючыся на кожным кроку ашукаць ня толькі ахвяры рэпатрыяцыі, але нават прадстаўнікоў акупацыйных уладаў. Нярэдкамі былі выпадкі, калі савецкія „гіцлі” подступам выкрадалі людзей з іх памешканьняў. лавілі на дарогах і вуліцах, каб сілком пасадзіўшы іх у самаход вывезці ў невядомым кірунку. Хіба-ж ня славу, а толькі сорам і ганьбу прыносіць найбольш „дэмакратычнай у сьвеце краіне працоўных” факт, што гэтыя працоўныя, вырваўшыся з „савецкага раю”, выбіраюць беспрытульнае бадзянне па чужыне, чымся паварот пад крыльля „бацькаўскае” апекі „вождя всех трудящихся”.

На апошняй сэсіі Арганізацыі Злучаных Нацыяў прадстаўнік беларускае „дзяржавы” і „беларускага” народу таварыш Уралава, само прозьвішча каторай паказвае на яе прыуральскае ці зауральскае паходжаньне, дамагалася пазбаўленьня ўсякай апекі выселеных

немцамі беларусаў і прымусовай іх рэпатрыяцыі, цвёрдзячы, што быццам зьяўляюцца яны нямецкімі супрацоўнікамі і ваеннымі праступнікамі. Каму, каму, але не тав. Уралавай і ей падобным, з лёгкай рукі каторых загінулі ў Беларусі і гінуць сяньня цэлыя мільёны бязьвінных людзей, займацца выдаваньнем прысудаў на цэлыя дзесяткі тысяч беларускіх сялян і інтэлігенцыі, што ня хочуць вяртацца ў савецкі „рай”. Калі і былі сярод беларусаў фактычныя супрацоўнікі нямецкага фашызму, то знойдзе для іх належную і пэўне-ж непаблагную ацэну і выдасць свой прысуд сам беларускі народ, а не таварыш Уралава і іншыя зауральскія ці прыуральскія „прадстаўнікі” беларускага народу¹⁶

Эміграцыйны публіцыст гэта чалавек, які, несумненна, добра быў запазнаны з савецкай гаспадарчай і палітычнай сыстэмай і дасканала ведаў аб тым, што пераезд беларускіх уцекачоў у Савецкі Саюз азначае для іх шматгадовую турму, ссылку, а быць можа й сьмерць, і таму ўзьняў голас рашучага пратэсту супраць прымусовай дэпартацыі беларускіх эмігрантаў у савецкую краіну. Заканчваючы свае разважаньні, С. Лукашонак напісаў:

Канцлягеры і нармальная праца ў СССР ня розьніцца нічым ад прыгоннай. Таму і абвешчаныя савецкімі канкусулятамі рэгістрацыі ахвотнікаў на савецкіх грамадзянаў, гэта не што іншае як проба набору сабе за мяжою будучай прыгоннай сілы. Гэта лаўба сабе мільёнаў новых прыгонных душ.

Другой і пэўне-ж яшчэ важнейшай прычынай савецкіх дамаганьняў рэпатрыяцыі ёсьць імкненьне пазбыцца заграмацай за ўсякую цану жывых сьведкаў бальшавіцкіх злачынстваў, якіх ахвярамі і непасрэднымі назіральнікамі былі гэтыя людзі. Яны прадстаўляюць паважны клопат для савецкай прапаганды, якая ўсюды і заўсёды стараецца паказаць Савецкі Саюз, як „самую шчасьлівую”, „самую дэмакратычную” і „самую заможную” краіну працоўных. І тут мы поўнасьцю змушаны згадзіцца з тым, што гэтыя людзі самым сваім побытам заграмацаю зьяўляюцца ўзапраўды небясьчэнымі для пэрфіднай і ашуканчай ілжы, якую бальшавікі зь вялікім нахабствам экспартуюць на цэлы сьвет”¹⁷

Хочам ці ня хочам, а мусім прызнаць, што ў гэтых цяжкіх абвінавачваньнях эміграцыйнага публіцыста было многа горкае праўды.

У артыкуле Язэпа Каранеўскага пад назовам *За нацыянальнае ўзмацненьне народу*¹⁸ назіраецца значнае адступленьне ад аптымістычнай тэзы, якая дамінавала амаль ва ўсіх выказваньнях эміграцыйных палітыкаў і дзеячаў. Беларускія эмігранты гэтай арыентацыі амаль заўсёды трыюмфальна заяўлялі аб глыбокім патрыятызьме беларускага народу, які як у мінуўшчыне,

¹⁶ Тамсама, с. 30.

¹⁷ Тамсама, с. 30-31.

¹⁸ Я. Каранеўскі, *За нацыянальнае ўзмацненьне народу*, у: „Рух”, № 2-3, верасень 1946, с. 1-7.

так і ў сучаснасці стойка змагаўся й змагаецца за сваю дзяржаўную незалежнасць і дэманструе сваю варожасць да тых экспансійных усходніх і заходніх суседзяў, якія імкнуцца да падпарадкаваньня Беларусі сваім інтарэсам.

Каранеўскі быў амаль што першым эміграцыйным публіцыстам, які моцна падкрэсліў нацыянальную непаўнацэннасць беларуса, для якога ідэя нацыянальнай незалежнасці ня мае першаплянаванага прынцыповага значэння. Разглядаючы гэтае балючае пытаньне, Каранеўскі напісаў:

Нацыянальнае паняволеньне на працягу некалькіх апошніх стагодзьдзяў ішло да нас з двух бакоў: з усходу й захаду. І палякі, і расейцы ў роўнай меры імкнуліся поўнасьцю засыміляваць наш народ, і гэтым самым яго коштам павялічыць свой жыцьцёвы прастор і ўзмоцніць ня толькі свой дзяржаўны, але й нацыянальны арганізм. Як русыфікацыя, так і палянiзацыя праводзіліся ў асноўным двума мэтадамі: шляхам культурнага ўплыву і прапаганды і шляхам дзяржаўна-адміністрацыйнага прымусу і паліцыйнага тэрору. Трэба адцеміць, што першы пэрыяд нашага нацыянальнага заняпаду ў XVII-XVIII в. быў вынікам культурнага ўплыву Польшчы на інтэлігенцыя вярхі нашага грамадзянства – арыстакрацыю і шляхту. Затое ў эпоху нашага нацыянальнага адраджэньня аж да апошніх часоў мамэнт культурнага ўплыву зьяўляецца ўжо зьявішчам другарадным і мала эфэктыўным. Нацыянальна сьведомая маса, якая стыхійна ірвецца да самастойнага культурна-нацыянальнага жыцьця, можа з поўным посьпехам перад ім бараніцца. У гэты апошні пэрыяд нашай гісторыі асноўную ролю адыграў мамэнт дзяржаўнага прымусу, нацыянальнага нявольніцтва ў сьціслым значэньні гэтага слова, якое ў вялікай меры змагло запыніць наш нармальны нацыянальны рост.

Да заканчэньня першае сусьветнае вайны і рыскага падзелу Беларусі русыфікацыйная і палянiзацыйная акцыя заўсёды канкуравалі між сабою з расейскаю перавагаю на ўсходзе Беларусі і сярод праваслаўнага насельніцтва і зь перавагаю польскаю на заходніх частках нашае тэрыторыі, а перадусім сярод беларусаў каталіцкага веравызнаньня. Посьле паўстаньня незалежнае Польшчы і рыскага падзелу Беларусі ў 1921 г. Заходняя Беларусь сталася выключным манаполем палянiзацыі, а ўся цэнтральная і Ўсходняя Беларусь – русыфікацыі. Як палякі так і расейцы ў дачыненні да беларусаў імкнуліся да аднолькавых мэтаў – поўнай нацыянальнай асыміляцыі беларускага народу¹⁹.

Паводле эміграцыйнага публіцыста, галоўную ролю ў працэсе дэнацыяналізацыі беларусаў адыграла калісьці царская Расея, а пасля рэвалюцыі – Савецкі Саюз, які рабіў усё, каб даказаць, што расейскі народ і яго мова самыя перадавыя ў сьвеце і што гэты народ адыграе галоўную ролю ў перамозе рэвалюцыі й сацыялізму на ўсім зямным шары. Публіцыст не бяз рацыі падкрэсьлівае, што шматгадовая прапаганда аб перадавым характары расейскага народу, яго мовы й культуры прынесла беларусам вялікія ма-

¹⁹ Тамсама, с. 1-2.

ральна-нацыянальныя страты, змаганьне зь якімі будзе патрабаваць ад беларусаў вялікіх ахвяраў. На гэтую тэму Каранеўскі, між іншым, напісаў:

Як ужо было зазначана, нацыянальнае панявольнае галоўнай сваёй мэты – асыміляцыі народу звычайна не даасягае, бо паняволены народ заўсёды зможа перад ёю абараніцца. Затое яно ў большай або меншай меры затрымлівае нацыянальны рост паняволенага народу і разьвіцьцё ягонае культуры, наносычы яму гэтым неаблічальныя страты. Вось-жа гэтыя страты меў і мае беларускі народ, аб чым мы ніколі не павінны забывацца. У выніку даўгалетняга працэсу русыфікацыі і палянзацыі мы ў розных галінах культурна-нацыянальнага жыцця значна адсталі ад узроўню тых шчаслівых народаў, што гэтых перашкод на сваім шляху ня мелі. Нацыянальнае нявольніцтва таксама не прайшло бяз шкодных уплываў на выхаваньне, мову і культурнае жыцьцё пэўнай часткі нашага грамадзянства і да пэўнае меры прытупіла пачуцьцё яго нацыянальнае годнасьці. Што аднак горш, яно пакінула па сабе незацёрты сьлед у псыхіцы пэўнай часткі беларусаў, якія прывыклі ў дачыненні да самых сябе і ўсіх тых пытанняў, што датычаць нашага народу, думаць ня собскімі, але нявольніцкімі катэгорыямі, прывітымі ім чужацкім тэндэнцыйным выхаваньнем. Як-жа часта спатыкаемся з такімі парадаксальнымі зьявішчамі сярод пэўнай часткі беларусаў, якія аб'ектыўнае асьвятленьне беларускай навукай нашай гісторыі, культуры, мовы называюць шавіністычным дзеля таго толькі, што яно йдзе ў разрэз з навуковым хвалшаваньнем нашымі ворагамі мінуўшчыны беларускага народу і дэмакратыі²⁰.

У заканчэньні сваёй публікацыі эміграцыйны дзеяч канклюдуе:

Ад часоў Багушэвіча, цераз эпоху „Нашаніўства”, нацыянал-дэмакратызму і „Узвышанства” аж да сьняжняшняга дня асноўнай і вядучай праблемай нашага нацыянальнага адраджэньня і вызвольнае барацьбы была праблема нацыянальная. Яна астанецца асноўнай і вядучай праблемай аж да таго часу, пакуль беларускі народ не дасягне адпаведнага ўзроўню свайго нацыянальнага разьвіцьця і не забясьпечыцца гэтым самым перад асыміляцыйнымі імкненьнямі ягоных захопніцкіх суседзяў²¹.

З прыведзеных вышэй фактаў адназначна вынікае, што аўтары часопіса „Рух” пасьядоўна дэманстравалі сваю варожасьць да бальшавіцкае сыстэмы, бачачы ў ёй выключна агрэсіўнасьць і экспансіўнасьць у адносінах да ўсіх дэмакратычных народаў, у тым ліку й да нацыянальных аспірацыяў беларусаў.

²⁰ Тамсама, с. 6.

²¹ Тамсама, с. 7.

BIBLIOGRAFIA

- Аляхновіч Ф., У кіпцюрах ГПУ, Вільня 1937.
- Баршчэўскі А., Беларуская эміграцыйная пісьмовасць, ч. 1, Варшава 2004, с. 255.
- Баршчэўскі А., Царская й савецкая рэчаіснасьць ва ўспамінах айца Язэпа Германовіча „Кітай – Сібір – Масква”, „Acta Albaruthenica”, № 5, Мінск 2005, с. 31-37.
- Геніюш Л., Сповідзь, Мінск 1993, с. 272.
- Глеба Л., Не зрачэмся, а пераможам, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 4-10.
- Германовіч Я., „Кітай – Сібір – Масква”, Мюнхэн 1962, с. 294.
- Інструкцыя аб пашырэнні і карыстаньні часопісам, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 2.
- Каранеўскі Я., За нацыянальнае ўзмацненьне народу, „Рух”, № 2-3, верасень 1946, с. 1-7.
- Каранеўскі Я., Пад гнётам нямецкага фашызму, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 11-18.
- Кіпель Я., Эпізоды, Нью-Ёрк 1998, с. 305.
- Крыга А., На новым этапе барацьбы, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 1-3.
- Малецкі Я., Пад знакам Пагоні, Таронта 1976, с. 198.
- Маханевіч А., Беларусы ў нямецкіх канцэнтрацыйных лягерах, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 19-20.
- Лукашонак С., Лаўба прыгонных душ, „Рух”, № 1, красавік 1946, с. 29-31.
- Семашкевіч Р., Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе, Мінск 1971.

ANTYBOLSZEWICKIE I ANTYIMPERIALISTYCZNE IDEE NA ŁAMACH
BIAŁORUSKIEJ EMIGRACYJNEJ GAZETY „RUCH”

Streszczenie

Białoruskie pismo emigracyjne „Ruch” ukazywało się w Niemczech Zachodnich w okresie od kwietnia 1946 do czerwca 1948 r. W obawie przed agentami radzieckimi, którzy dosyć swobodnie operowali w Tryzonii, wyszukując i przymuszając do powrotu do ZSRR byłych obywateli radzieckich, wydawcy ruchu wykazali maksimum ostrożności i konspiracji, informując, że pismo jest wydawane we Włoszech.

Niemal wszystkie artykuły na łamach „Ruchu” odznaczały się wysokim poziomem intelektualnym i zdecydowaną wrogością wobec agresywności i zaborczości ZSRR w polityce międzynarodowej i terrorystycznych metod w rządzeniu własnym społeczeństwem.

„Ruch” miał zdecydowany charakter demaskatorski w stosunku do sposobów działania KGB i Wszeczziązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików).

Do dnia dzisiejszego pismo to jest niedostępne w bibliotekach Republiki Białoruś.

Streścił Aleksander Barszczewski

Słowa kluczowe: idee antybolszewickie, białoruski ruch wyzwolenczy, obozy koncentracyjne, systemy totalitarne, okupacja hitlerowska, okupacja sowiecka, przymusowa kolektywizacja wsi, bolszewickie „więzienie narodów”, białoruskie państwo niepodległe.

Ключевые слова: антибольшевистские идеи, белорусское освободительное движение, концентрационные лагеря, тоталитарные системы, гитлеровская оккупация, советская оккупация, принудительная коллективизация деревни, большевистская „тюрьма народов”, белорусское независимое государство.

Key words: anti-Bolshevik ideas, Belarusian liberation movement, concentration camps, totalitarian systems, Nazi occupation, Soviet occupation, forced collectivization of agriculture, Bolshevik “prison of the nations”, Belarusian independent state.